Κεφάλαιο 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

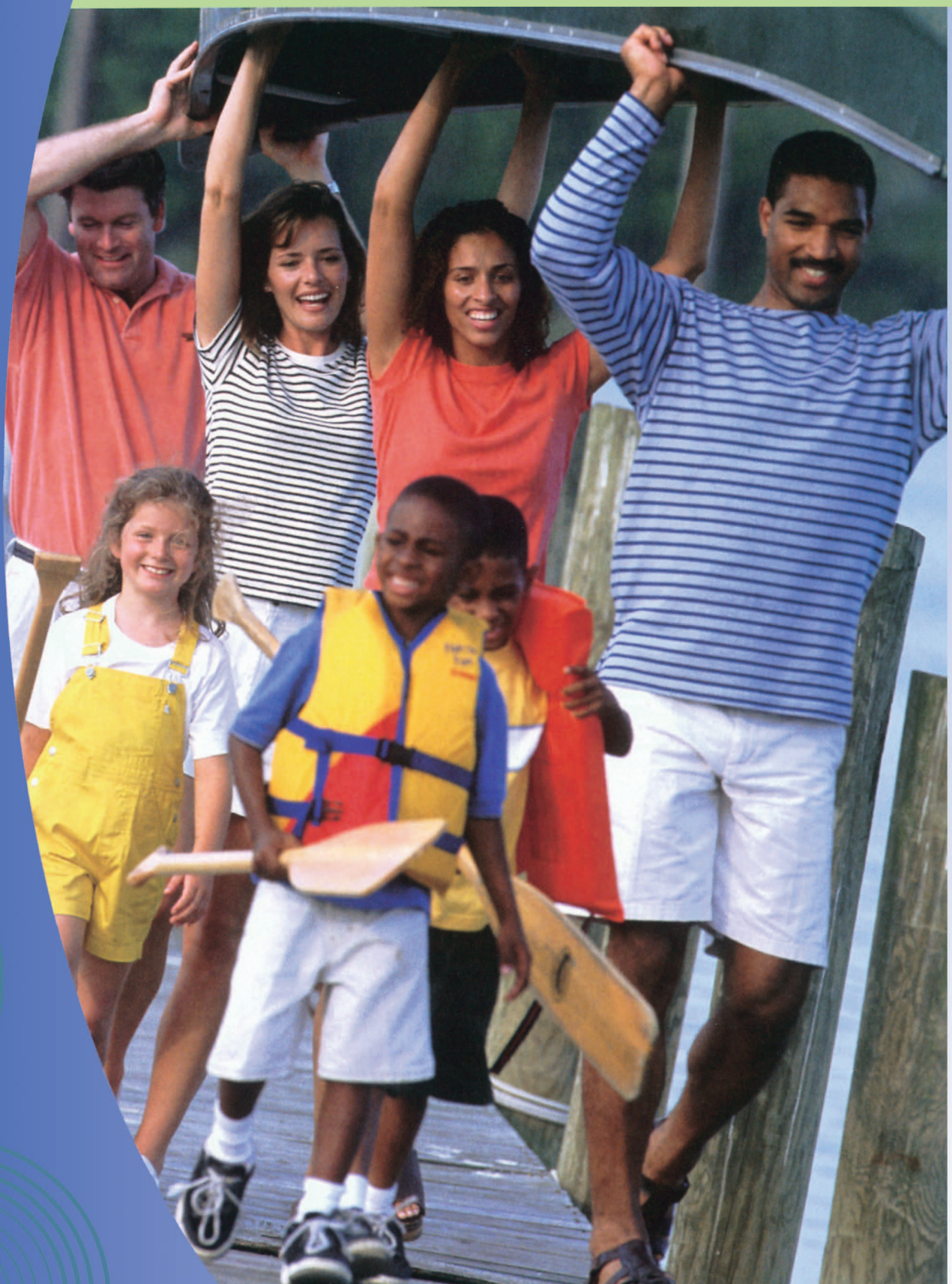

Φθάνουμε προς τα πίσω στους γονείς μας και προς τα εμπρός στα παιδιά μας και μέσω των παιδιών τους σε ένα μέλλον που ποτέ δεν θα αντικρίσουμε αλλά για το οποίο πρέπει να νοιαστούμε.

–CARL JUNG
Ελβετός ψυχαναλυτής, 20ός αιώνας

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ - ΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Ιστορική θεώρηση της παιδικής ηλικίας
Η σύγχρονη μελέτη της ανάπτυξης του παιδιού
Βελτιώνοντας τη ζωή των σημερινών παιδιών
Προσαρμοστικότητα, κοινωνική πολιτική και ανάπτυξη των παιδιών

1 Συζητήστε το παρελθόν και το παρόν του τομέα της ανάπτυξης του παιδιού

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Βιολογικές, γνωστικές και κοινωνικο-συναισθηματικές διεργασίες
Στάδια ανάπτυξης

2 Αναγνωρίστε τις σημαντικότερες διαδικασίες και περιόδους της ανάπτυξης

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Βιολογικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες
Συνέχεια και ασυνέχεια
Πρώιμες και μεταγενέστερες εμπειρίες
Αξιολόγηση των αναπτυξιακών θεμάτων

3 Περιγράψτε τρία αναπτυξιακά ζητήματα

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Εκπαίδευση και έρευνα
Κλινική και συμβουλευτική ψυχολογία
Ιατρική, νοσηλευτική και σωματική ανάπτυξη
Οικογένειες και ανθρώπινες σχέσεις

4 Συζητήστε τις επαγγελματικές επιλογές που συνδέονται με τα παιδιά

Οι ιστορίες των Jeffrey Dahmer και Alice Walker

Jeffrey Dahmer. *Ποιες είναι μερικές πιθανές αιτίες των κτηνωδών πράξεων βίας που διέπραξε;*

Alice Walker. *Ποιοι μπορεί να είναι μερικοί λόγοι για τους οποίους ξεπέρασε το τραύμα της παιδικής της ηλικίας και εξελίχθηκε με θετικό τρόπο;*

Ο Jeffrey Dahmer είχε προβληματική παιδική ηλικία. Οι γονείς του συνεχώς λογομαχούσαν προτού χωρίσουν, η μητέρα του είχε συναισθηματικά προβλήματα και υπεραγαπούσε τον μικρότερο αδελφό του, ενώ εκείνος ένιωθε ότι ο πατέρας του τον παραμελούσε. Στην ηλικία των 8 ετών, ο Jeffrey κακοποιήθηκε σεξουαλικά από ένα μεγαλύτερο αγόρι. Ωστόσο, τα περισσότερα άτομα που υφίστανται τέτοιους πόνους στην παιδική ηλικία δεν φτάνουν να διαπράξουν τα φρικαλέα εγκλήματα του Dahmer.

Το 1991, ένας άνδρας με χειροπέδες όρμησε έξω από το παράξενα ακατάστατο διαμέρισμα του Dahmer σε μια σκληρή γειτονιά του Milwaukee, ειδοποίησε την αστυνομία και ανέφερε με τρόμο ότι ο Dahmer προσπάθησε να τον σκοτώσει. Τουλάχιστον άλλα 17 θύματα δεν γλίτωσαν.

Η Alice Walker γεννήθηκε το 1944. Ήταν το όγδοο παιδί αγροτών από την Georgia που είχαν εισόδημα $300 τον χρόνο. Όταν η Walker ήταν 8 χρονών, ο αδελφός της την πυροβόλησε τυχαία στο αριστερό της μάτι με πιστόλι BB. Όταν οι γονείς την πήγαν στο νοσοκομείο μία εβδομάδα αργότερα (δεν είχαν αυτοκίνητο) είχε πάθει τύφλωση σε αυτό το μάτι και είχε δημιουργηθεί παραμορφωτικό στρώμα ινώδους ιστού.

Παρά τα εναντίον της προγνωστικά, η Alice Walker έγινε ποιήτρια, δοκιμιογράφος και βραβευμένη συγγραφέας. Κέρδισε το βραβείο Pulitzer για το βιβλίο της "The Color Purple". Όπως οι ήρωές των βιβλίων της, ιδιαίτερα οι γυναίκες, έτσι και η Alice Walker ξεπέρασε τον πόνο και τον θυμό εξυμνώντας το ανθρώπινο πνεύμα. Η Walker γράφει για ανθρώπους που «τα καταφέρνουν, που προέρχονται από το τίποτα. Για ανθρώπους που θριαμβεύουν».

Τι οδηγεί ένα παιδί να μεγαλώσει και να διαπράξει κτηνώδεις πράξεις βίας και κάποιο άλλο να μεταβάλει τη φτώχεια και το τραύμα σε πλούσια λογοτεχνική συγκομιδή; Πώς εξηγείται το γεγονός ότι ένα παιδί μαζεύει τα κομμάτια της ζωής που συντρίβεται από τραγωδία, ενώ ένα άλλο διαταράσσεται από τις εντάσεις της ζωής; Γιατί μερικά παιδιά είναι σαν τους ανεμοστρόβιλους – γεμάτα ενέργεια, επιτυχημένα στο σχολείο και ικανά για καλές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους – ενώ άλλα παραμένουν στις παράπλευρες οδούς, απλοί μόνο θεατές της ζωής; Αν έχετε ποτέ αναρωτηθεί γιατί τα παιδιά καταλήγουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, έχετε κάνει στον εαυτό σας τις κεντρικές ερωτήσεις που θα εξετάσουμε σε αυτό το βιβλίο.

Γιατί μελετούμε τα παιδιά; Πιθανώς είστε ή θα γίνετε γονιός ή δάσκαλος και η ευθύνη για τα παιδιά είναι ή θα γίνει μέρος της καθημερινής σας ζωής. Όσα περισσότερα μαθαίνετε για τα παιδιά, τόσο καλύτερα τα καθοδηγείτε. Πιθανώς ελπίζετε να κατανοήσετε τη δική σας ιστορία ως βρέφος, ως παιδί και ως έφηβος. Πιθανώς τυχαία διατρέχετε την περιγραφή της σειράς των μαθημάτων και έχει κινηθεί η περιέργειά σας. Ανεξάρτητα από τους λόγους σας, θα ανακαλύψετε ότι η μελέτη της ανάπτυξης του παιδού είναι ενδιαφέρουσα, ενημερωτική και γεμάτη προκλήσεις.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Το κεφάλαιο αυτό εισάγει τα θέματα και τα ζητήματα που θα διερευνήσουμε κατά τη μελέτη της ανάπτυξης του παιδιού. Πρώτα, θα μάθουμε πώς θεωρούνταν τα παιδιά στο παρελθόν και πώς μελετούνταν και πώς γίνονται αντιληπτά και μελετώνται σήμερα. Ακολούθως, θα εξετάσουμε τις διεργασίες και τις περιόδους που χαρακτηρίζουν την ανάπτυξη των παιδιών. Στη συνέχεια, θα μελετήσουμε τα κύρια ζητήματα συζήτησης των αναπτυξιολόγων, τα οποία θα εμφανίζονται επαναλαμβανόμενα στο κείμενο. Τέλος, θα περιγράψουμε μερικά από τα πολλά επαγγέλματα που σχετίζονται με την ανάπτυξη του παιδιού.

1 Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ – ΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Ιστορική θεώρηση της παιδικής ηλικίας

Βελτιώνοντας τη ζωή των σημερινών παιδιών

Η σύγχρονη μελέτη της ανάπτυξης του παιδιού

Προσαρμοστικότητα, κοινωνική πολιτική και ανάπτυξη των παιδιών

Τι εννοούμε όταν αναφερόμαστε στην ανάπτυξη ενός ατόμου; Η **Ανάπτυξη** είναι το σχέδιο των αλλαγών που ξεκινάει από τη στιγμή της σύλληψης και συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής. Η ανάπτυξη συμπεριλαμβάνει κυρίως έννοιες που αφορούν στο μεγάλωμα με την έννοια της αύξησης, αν και αναφέρεται επίσης και στη φθορά. Όπου και αν κοιτάξει κανείς σήμερα, η ανάπτυξη των παιδιών έλκει τη δημόσια προσοχή. Ιστορικά, όμως, το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη των παιδιών ήταν ανισομερώς κατανεμημένο.

Ιστορική θεώρηση της παιδικής ηλικίας

Η παιδική ηλικία θεωρείται σήμερα μια ξεχωριστή περίοδος και είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς ότι δεν θεωρείτο ανέκαθεν διακριτή από την ενήλικη ζωή. Παρ' όλα αυτά, στη Μεσαιωνική Ευρώπη οι νόμοι δεν διαχώριζαν την παιδική παραβατικότητα από αυτήν των ενηλίκων. Αναλύοντας δείγματα από την τέχνη παράλληλα με υπάρχουσες δημοσιεύσεις, ο ιστορικός Philippe Aries (1962) συμπέρανε ότι οι Ευρωπαϊκές κοινωνίες πριν το 1600 δεν προσέδιδαν κάποια ιδιαίτερη θέση στα παιδιά (Εικόνα 1.1).

Πράγματι, τα παιδιά αντιμετωπίζονταν ως μινιατούρες των ενηλίκων χωρίς ιδιαίτερη θέση στη Μεσαιωνική Ευρώπη; Το δείγμα που χρησιμοποίησε ο Aries αποτελείτο κυρίως από αριστοκρατικά, εξιδανικευμένα υποκείμενα και ως εκ τούτου μπορεί να είναι και παραπλανητικό. Η παιδική ηλικία μπορεί να αναγνωριζόταν ως μια ξεχωριστή περίοδος της ζωής σε μεγαλύτερο βαθμό από όσο πιστεύει ο Aries, παρ' όλα αυτά· η ανάλυσή του βοήθησε στο να υπογραμμιστούν οι πολιτισμικές διαφορές όσον αφορά στο πώς αντιμετωπίζονται τα παιδιά.

Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, οι φιλόσοφοι έχουν ασχοληθεί επί μακρόν με τη φύση των παιδιών και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ανατρέφονται. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι διέθεταν πλούτο αντιλήψεων αναφορικά με την ανάπτυξη των παιδιών. Στην πιο σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία, τρεις φιλοσοφικές απόψεις με μεγάλη επιρροή περιέγραφαν τα παιδιά από την άποψη της αρχέτυπης αμαρτίας, του άγραφου πίνακα και της έμφυτης καλοσύνης:

- Σύμφωνα με τη θεώρηση της αρχέτυπης αμαρτίας, η οποία υποστηρίχτηκε τον Μεσαίωνα, τα παιδιά θεωρούνταν ότι έρχονταν στον κόσμο ως δαιμονικές υπάρξεις. Ο στόχος της ανατροφής των παιδιών ήταν η παροχή σωτηρίας και η απαλοιφή της αμαρτίας από τη ζωή του παιδιού.
- Προς τα τέλη του δεκάτου εβδόμου αιώνα, ο Άγγλος φιλόσοφος John Locke πρότεινε τη θεώρηση του άγραφου πίνακα (tabula rasa). Υποστήριξε ότι τα παιδιά δεν είναι έμφυτα κακά, αλλά αντί αυτού, μοιάζουν με έναν «άγραφο πίνακα». Ο Locke θεωρούσε ότι οι παιδικές εμπειρίες είναι σημαντικές στον καθορισμό των ενήλικων χαρακτηριστικών. Συμβούλευε τους γονείς να περνούν χρόνο μαζί με τα παιδιά τους και να τα βοηθήσουν να γίνουν χρήσιμα μέλη της κοινωνίας.
- Στον δέκατο όγδοο αιώνα, η θεώρηση της έμφυτης καλοσύνης παρουσιάστηκε από τον γεννημένο στην Ελβετία, Γάλλο φιλόσοφο, Jean-Jacques Rousseau. Τόνισε ότι τα παιδιά είναι καλά από τη φύση τους. Σύμφωνα με τον Rousseau, επειδή τα παιδιά είναι από τη φύση τους καλά, θα έπρεπε να τους επιτρέπεται να μεγαλώνουν φυσικά, με ελάχιστο έλεγχο ή περιορισμούς από τους γονείς τους.

Σήμερα, σύμφωνα με τη δυτική θεώρηση, η παιδική ηλικία είναι μια πλούσια

ΕΙΚΟΝΑ 1.1 Ιστορική αντίληψη για τα παιδιά. Στους ευρωπαϊκούς πίνακες των περασμένων αιώνων, τα παιδιά ζωγραφίζονταν συχνά ως μινιατούρες ενηλίκων. Οι καλλιτεχνικές αυτές δημιουργίες άραγε υποδεικνύουν ότι οι Ευρωπαίοι στο παρελθόν δεν θεωρούσαν την παιδική ηλικία ως ξεχωριστή περίοδο;

ανάπτυξη Το σχέδιο των αλλαγών που ξεκινά με τη σύλληψη και συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής.

άποψη της αρχέτυπης αμαρτίας Υποστηρίχθηκε τον μεσαίωνα η πεποίθηση ότι τα παιδιά έρχονται στον κόσμο ως δαιμονικές υπάρξεις και είναι κατά βάση κακά.

άποψη του άγραφου πίνακα Η ιδέα προτάθηκε από τον John Hocke, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά είναι σαν «άγραφος πίνακας».

άποψη της έμφυτης καλοσύνης Η ιδέα παρουσιάστηκε από τον γεννημένο στην Ελβετία φιλόσοφο Jean-Jacques Rousseau, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά είναι καλά εκ φύσεως.

Αχ! Τι θα ήταν ο κόσμος για εμάς αν δεν υπήρχαν τα παιδιά; Πρέπει να φοβούμαστε την έρημο πίσω μας, χειρότερη από το προηγούμενο σκοτάδι.

–Henry Wadsworth Longfellow
Αμερικανός ποιητής, 19ος αιώνας

σε γεγονότα και μοναδική περίοδος της ζωής, κατά την οποία τίθενται οι βάσεις για την ενήλικη ζωή, και αποτελεί ξεχωριστή περίοδο από την ενήλικη ζωή. Οι περισσότερες σύγχρονες προσεγγίσεις της παιδικής ηλικίας εντοπίζουν ξεχωριστές περιόδους στις οποίες τα παιδιά κατακτούν συγκεκριμένες ικανότητες και δραστηριότητες οι οποίες τα προετοιμάζουν για την ενηλικίωση. Η παιδική ηλικία δε θεωρείται πλέον μια άβολη περίοδος αναμονής κατά τη διάρκεια της οποίας οι ενήλικες υφίστανται τις ανικανότητες των μικρών. Αντίθετα, προστατεύουμε τα παιδιά από τις εντάσεις και τις ευθύνες της ενήλικης εργασίας, μέσα από αυστηρούς νόμους για την παιδική εργασία. Χειριζόμαστε την παιδική παραβατικότητα μέσα από ένα νομοθετικό σύστημα ειδικό για τα παιδιά. Διαθέτουμε, επίσης, παροχές για τη βοήθεια των παιδιών όταν η οικογένεια δεν επαρκεί. Εν συντομία, σήμερα δίνουμε μεγάλη αξία στην παιδική ηλικία, ως μια περίοδο ανάπτυξης και αλλαγών, και επενδύουμε πόρους στη φροντίδα και στην εκπαίδευση των παιδιών.

Ιστορία της παιδικής ηλικίας

Η σύγχρονη μελέτη της ανάπτυξης του παιδιού

Η σύγχρονη περίοδος της μελέτης των παιδιών ξεκίνησε με κάποιες σημαντικές εξελίξεις στα τέλη του 1800 (Cairns, 1983, 1998, 2006). Από τότε η μελέτη της ανάπτυξης των παιδιών έχει εξελιχθεί σε μια πολυσύνθετη επιστήμη με σημαντικές θεωρίες, καθώς και τεχνικές και μεθόδους μελέτης που βοηθούν στο να οργανωθεί η σκέψη μας για την ανάπτυξη των παιδιών (Lerner, 2002, 2006· Thomas, 2005). Η έναρξη αυτής της νέας περιόδου εντοπίζεται στο τελευταίο τέταρτο του δεκάτου ενάτου αιώνα, όταν μια σημαντική μετατόπιση έλαβε χώρα – από μια αυστηρά φιλοσοφική προσέγγιση της ανθρώπινης ψυχολογίας, σε μια προσέγγιση που συμπεριλαμβάνει συστηματική παρατήρηση και πειραματισμούς.

Μέθοδοι για μια νέα επιστήμη Οι περισσότεροι από τους σημαντικούς σε επιρροή πρώιμους ψυχολόγους εκπαιδεύτηκαν είτε στις φυσικές επιστήμες, όπως στη βιολογία ή στην ιατρική, είτε στη φιλοσοφία. Οι φυσικοί επιστήμονες είχαν σε εκτίμηση τα πειράματα και την αξιόπιστη παρατήρηση· σε τελική ανάλυση τα πειράματα και η συστηματική παρατήρηση είχαν προάγει τη γνώση στη φυσική, στη χημεία και στη βιολογία. Αυτοί οι επιστήμονες, όμως, δεν ήταν καθόλου σίγουροι ότι οι άνθρωποι, και μάλιστα τα παιδιά ή τα βρέφη, θα μπορούσαν να μελετηθούν με αυτό τον τρόπο. Ο ενδοιασμός τους οφειλόταν εν μέρει στην έλλειψη παραδειγμάτων τα οποία θα μπορούσαν να ακολουθήσουν για τη μελέτη των παιδιών. Επιπλέον, οι φιλόσοφοι της εποχής εξέταζαν, σε επίπεδο πνευματικό και ηθικό, το κατά πόσον η μεθοδολογία της επιστήμης θα μπορούσε να είναι κατάλληλη για τη μελέτη των ανθρώπων.

Το αδιέξοδο ξεπεράστηκε όταν κάποιοι τολμηροί θεωρητικοί άρχισαν να δοκιμάζουν καινούργιες μεθόδους μελέτης βρεφών, παιδιών και εφήβων. Για παράδειγμα, στην αλλαγή του εικοστού αιώνα, ο Γάλλος ψυχολόγος Alfred Binet εφηύρε πολλά τεστ για να μελετήσει την προσοχή και τη μνήμη. Τις χρησιμοποίησε για να μελετήσει τις ίδιες του τις κόρες, άλλα φυσιολογικά παιδιά, παιδιά με νοητική υστέρηση, ιδιαίτερα χαρισματικά παιδιά και ενήλικες. Τελικώς, συνεργάστηκε για τη δημιουργία του πρώτου τεστ αξιολόγησης της νοημοσύνης (το τεστ του Binet). Την ίδια περίοδο περίπου, ο G. Stanley Hall εισήγαγε τη χρήση ερωτηματολόγιων σε μεγάλες ομάδες παιδιών. Σε μια έρευνα, ο Hall εξέτασε 400 παιδιά σε σχολεία της Βοστόνης προκειμένου να βρει πόσα ήξεραν τα παιδιά για τον εαυτό τους και για τον κόσμο, κάνοντάς τους ερωτήσεις όπως «Πού είναι τα πλευρά σου»;

Αργότερα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, δημιουργήθηκαν πολλά ερευνητικά κέντρα που μελετούσαν την ανάπτυξη των παιδιών και οι επαγγελματίες που εργάζονταν σε αυτά άρχισαν να παρατηρούν και να καταγράφουν ένα πλήθος συμπεριφορών σε βρέφη και παιδιά. Ερευνητικά κέντρα στα Πανεπιστήμια της Μινεσότα, της Αϊόβα, της Καλιφόρνια στο Μπέρκλεϊ, της Κολούμπια και του Τορόντο έγιναν διάσημα για την έρευνά τους στο παιχνίδι, στους τύπους φιλίας, στους φόβους, στην επιθετικότητα και στις συγκρούσεις, καθώς και στην κοινωνικότητα των παιδιών. Αυτές οι εργασίες συνδέθηκαν με το λεγόμενο κίνημα της μελέτης των παιδιών και με την Οργάνωση για τη Μελέτη της Ανάπτυξης των Παιδιών, που συστάθηκε περίπου εκείνη την εποχή.

Ένας άλλος ένθερμος παρατηρητής των παιδιών ήταν ο Arnlod Gesell. Με

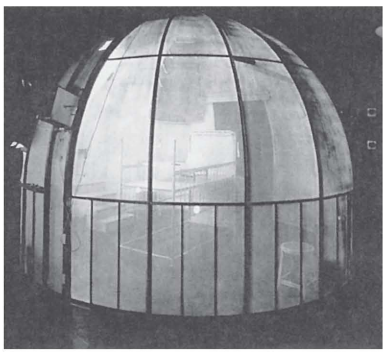

ΕΙΚΟΝΑ 1.2 Φωτογραφικός θόλος του Gessel. Οι κάμερες ακολουθούσαν τις μεταλλικές τροχιές στην κορυφή του θόλου και κινούνταν όπως ήταν απαραίτητο για να καταγράψουν τις ενέργειες του παιδιού. Άλλοι μπορούσαν να παρατηρούν έξω από τον θόλο χωρίς να γίνονται ορατοί από τα παιδιά.